

О ЈЕЗИКУ ЈОВАНА СУБОТИЋА

(Александар Милановић, *Језик Јована Суботића*, Филолошки факултет Универзитета у Београду и „Чигоја штампа”, Београд, 2014, 416 стр.)

Проучавање српског књижевног језика прве половине XIX вијека употпуњено је монографијом *Језик Јована Суботића* аутора Александра Милановића. Монографија *Језик Јована Суботића* објављена је 2014. године у Београду, а представља дјелимично прерађену докторску дисертацију.

У монографији *Језик Јована Суботића* приказан је Суботићев језик на свим језичким нивоима укључујући и графију и ортографију, што се одразило и на структури књиге, коју чине сљедећа поглавља: *Увод* (15–27), *Графија* (29–63), *Орфографија* (65–90), *Гласовни систем* (91–187), *Морфологија* (189–271), *Творба речи* (273–320), *Лексика* (321–353), *Синтакса* (355–395), *Закључак* (397–401), *Коришћена литература* (405–414).

Активни стваралачки период Јована Суботића трајао је од 1834. године до 1881. године, а иза себе је оставио поред књижевних дјела и научне (из филологије и историје), публицистичке, научно-публицистичке радове. У свом књижевном стваралаштву прошао је кроз различите фазе од класицизма преко предромантизма и романтизма до трагова реализма, а тај развојни пут се одразио и на његов језик. Суботић се одлучује за народни језик. Међутим, да ли је његов језик заиста чист народни језик као и какве су заправо особености тог језика, постаје предмет анализе Александра Милановића. Поред тога, с обзиром на временски распон Суботићевог стваралачког прегнућа као и разноврсност жанрова у којима се остварио, јасно је да је корпус, издвојен за проучавање, обиман и разнолик. Милановићево истраживање иде у правцу дескрипције језика и ортографије, затим освјетљавања Суботићевог односа према Вуковом правопису, ортографији и реформи књи-

* vera.colakovic@unibl.rs

жевног језика, а такође обухвата процјену тога колико се Суботић држао сопствених језичких начела која је сам износио.

Питањима графије и ортографије посвећена су поглавља *Графија* (29–63) и *Ортографија* (65–90), с тим да у првом разматра графемске реализације фонема и приказује инвентар графема у Суботићевом систему писма, а у другом се бави писањем и дистрибуцијом одређених графема као и питањима удвајања вокала и сугласника као и писањем сугласничких група. На основу истраживања А. Милановић закључује да Суботић у првој фази свога стваралаштва, користи „славеносербску графију и ортографију” (29). То значи да одређене фонеме обиљежава на начине карактеристичне за славеносрпску епоху, па тако фонеме /ћ/ и /ђ/, поред графемама <ћ> и <ђ>, обиљежава диграмима <тъ> и <дъ>, затим фонему /ц/ обиљежава диграмом <дж>. За фонему /и/ проналази пет графемских реализација, а то су графеме <и, і, ы> и, према Милановићевом ставу, диграфи <ый, ій>. Наведени начини обиљежавања фонеме /и/ у складу су са предвуковском традицијом. Све до прихватања Вуковог рјешења за фонему /ј/ у виду увођења латиничке јоте, Суботић користи више графема за обиљежавање ове фонеме што је такође било уобичајено и код других писаца прије реформе и прихватања реформе српске ћирилице. Чува јерове <ъ, ь> иако немају никакву фонолошку вриједност него представљају ортографски манир. Прихвата Вукову реформисану ћирилицу од 1858. године, уз једно одступање од кога не одустаје до краја свога стваралаштва. Наиме, у питању је задржавање графеме <ѣ> тамо гдје јој је етимолошки мејсто. Графема *јаѣи* је „омогућавала јединство у графији и ортографији између екаваца и ијекаваца” (65).

Овим поглављем аутор доказује произвољност ранијих оцјена у вези са типом Суботићевог правописа. Суботић у суштини никада није прихватио, како Александар Милановић закључује, „Вуков фонолошки правопис са одређеним морфонолошким принципима” него је до краја остао при „морфонолошком правопису” који је „употпуњен одређеним фонолошким одредбама” (65). У складу са закључком о типу правописа илуструјемо како пише сугласничке групе: *обхожденія, одкуда, одиасиши*.

Проучавање језика Јована Суботића на свим језичким нивоима (фонетика, фонологија, морфологија, творба, лексика, синтакса) показало је да је његов језик заснован на говору његовог родног краја – на сремском говору шумадијско-војвођанског дијалекта, али да уједно чува и посебности наслијеђене из књижевнојезичке традиције с једне стране, а

са друге уочена је тежња ка стандардизацији језика. Поглавље *Гласовни систем* (91–187) доноси опис и резултате истраживања вокалског и консонантског система. Рефлекс *јаџа* у Суботићевом језику одговара рефлексима *јаџа* у сремском говору, а то значи да је примарно екавски уз појаву икавизма који излазе из оквира нормативно прихваћених икавица. За разлику од рефлекса *јаџа* гдје су присутни дијалектизми, вокално *р* је у складу са нормом српског језика, али су у вези са њим јасне везе са ранијом књижевнојезичком традицијом што се очитује у примјерима попут: *бесмерџни, жерџва, совершено*. Консонант /х/ је нестабилан у језику Јована Суботића. С једне стране, консонант /х/ се губи под утицајем народног говора, па и сремског, или долази до његове супституције другим консонантима. С друге стране, Суботић чува консонант /х/ што је на трагу Вуковог враћања /х/ у књижевни језик односно процеса нормирања стандардног језика.

Истраживањем су испитане све вокалске и консонантске алтернације. Од вокалских алтернација, анализирани су: промјена /л/ у /о/, алтернација /а/ у /Ѡ/ (непостојано *а*), промјена /о/ у /е/, дисимилације, елизије, редукције и контракције вокала, те појава секундарног вокала /о/ као и адаптација вокала у ријечима страног поријекла. У вези са промјеном /л/ у /о/ запажено је да је извршена као у стандардном језику уз један дијалектизам *ѡоѡал* карактеристичан за говор Срема. Алтернација /а/ у /Ѡ/, поред категорија везаних за стандардни српски језик данас, присутна је у префиксу *са-* који се јавља и у лику *со-* из рускословенског језика (савџте, совџти). Од консонантских алтернација анализирани су асимилације, дисимилације, јотовање, палатализације и друге консонантске појаве. Анализа је показала устаљене, стандардне резултате гласовних алтернација, али и дијалекатске или аналошке појаве као што је на примјер појава аналошког /ш/ (у вези са јотовањем) у примјерима *узнешен, занешености*. Суботићев језик карактеришу двојаки облици попут *мноѡо* и *млоѡо* код којих у другом случају долази до дисимилације иницијалне групе *мн-*. Најфреквентнија одступања од норме присутна су у облицима гдје очекујемо резултате друге палатализације тј. сибиларизације. Овим кратким прегледом, скренули смо пажњу на појединости у вези са гласовним системом Суботићевог језика.

Као што се на фонетском нивоу могу пратити различити утицаји на формирање или варирање облика, тако је и на морфолошком плану описаном у поглављу *Морфологија* (189–271). А. Милановић предочава да деклинациони систем именица одступа од норме књижевног језика, а

то се види у одсуству синкретизма у дативу, инструменталу и локативу множине. Поред тога деклинациони систем именица је и нестабилан јер долази до употребе различитих падежних наставака за један падеж, чак код истих ријечи и у различитим и у истим текстовима. Навешћемо појаву наставака *-ах* у локативу множине именица женског рода, поред кога се јавља још неколико наставака. У вокативу једнине се чувају облици на *-о* код именица женског рода и у оним случајевима који се данас сматрају архаичним (Слено, Милево). Именица *џуџи* досљедно има наставак *-ем*, под утицајем црквенословенског језика, у инструменталу једнине без обзира на значење. Двојаки облици карактеристични су за именицу *џјесма* која се јавља и у новијем облику са /м/ (морфолошког поријекла, из XVII вијека) и у старијем облику са /н/: *џџсма*, *џџсна*. Поред проучавања деклинационог система именских ријечи, посебна пажња посвећена је глаголском систему, гдје се показало да су имепрфекат и перфекат скоро сасвим потиснути из употребе до 1844. године, а послје те године постају изразито фреквентни. Поред континуаната паритципа, у Суботићевом језику, присутан је партицип презента актива и то у попридјевљеној форми, али и у „значању правога партиципа” (260) као у примјерима: *чиџајућемџ нашемџ свџџу*, *Грмећа Хармониа*.

Опште језичке прилике у XIX вијеку при деривацији нових ријечи нашле су одјека и код Суботића о чему А. Милановић пише у поглављу *Творба речи* (273–320), претходно нас кратко подсјећајући на творбене принципе и узоре ранијег, старословенског и српскословенског периода. Као што је у поменутиим ранијим епохама узор тражен у грчком језику (преузимањем творбених форманата или калкирањем) исто се дешава и у XIX вијеку, али то више није грчки језик, у директном и доминантном утицају него црквенословенски, њемачки и турски. У српском књижевном језику XIX вијека присутни су наслијеђени творбени форманти из старословенског језика и његових редакција, али и суфикси страног поријекла, који продиру са изведеним посуђеницама. Поред тога долази до посрбљавања творбених форманата који се осјећају као страни у вријеме јачања језичког пуризма. Због свега тога, код српских писаца XIX вијека уобичајена је и честа конкуренција синонимних творбених форманата. У Суботићевом језику изражена је конкуренција синонимних суфикса *-џељ* и *-лаи*, па се упоредо користе: *чиџаџељ* и *чиџалаи*, *владаџељ* и *владалаи* (поред *владар*). Док је код творбе именица мушког рода творбена конкуренција изражена, код именица женског рода није. Иако за Суботића не можемо рећи да је искључив према суфиксима изван

круга оних који су домаћег поријекла, ипак је и у његовом језику присутно посрбљавање које је захватило славенизме са суфиксом *-ије* као и неке друге суфиксе рускословенског поријекла, што није ограничено само на именице него је изражено и у творби придјева. Аутор је творбени анализу ограничио на именице, и то само четири групе именица: именице са значењем особе, именица са апстрактним значењем, глаголске именице и именице субјективне оцјене (276–310), затим на придјеве (311–317) и глаголе (318–320).

Александар Милановић у поглављу *Лексика* (321–353) приказује карактеристичне појаве Суботићевог лексичког фонда. Суботићеву лексику карактерише хетерогеност која се огледа у употреби лексема различитог поријекла. Поред народне лексике, присутни су бројни славенизми (црквенословенска лексика, русизми, славеносрбизми), затим германизми, галицизми, италијанизми, хунгаризми и турцизми. Поред тога, као и код других писаца са краја XVIII вијека и из XIX вијека, присутни су и контактни синоними. А. Милановић хетерогеност Суботићевог вокабулара објашњава тежњом ка интелектуализацији израза (што је изражено код научних и публицистичких радова), али и територијалним и културним контактима са другим народима. Лексички синоними доприносе богатству и љепоти књижевнојезичког израза, а њихову фреквентност, аутор монографије, објашњава Суботићевом „потребом за разноврсним изразом” (323). Поред тога, аутор појаву лексичких синонима сматра посљедицом Суботићеве дуге и „разгранате реченице у којој се исти појам неретко понавља” (346).

Анализа на синтаксичком нивоу, о чему пише у поглављу *Синтакса* (355–395), обухватила је: дужину реченице тзв. барокну реченицу, ред ријечи, синтаксички паралелизам, кумулацију, корелативе у зависно-сложеним реченицама, конгруенцију, кондензацију реченице, деагентизоване реченице, реченице са допунским предикативом. Анализом нису обухваћене синтаксичка употреба падежа и синтаксичка употреба глаголских облика што остаје отворено за будућа истраживања. За ред ријечи у Суботићевим дјелима, исто важи што и за ред ријечи код других писаца XIX вијека, а то су бројне инверзије, како инверзије атрибута, тако и писање глагола у функцији предиката у финалној позицији у реченици. Дуге реченице писци тог доба, па и Суботић, постизали су уметнутим конструкцијама, синтаксичким паралелизмима и кумулацијом. Истраживање је показало да конгруенција именица на *-а* граматичког женског, а природног мушког рода може бити и граматичка и семан-

тичка, а исто важи и за бројне именице на *-ица*. Суботићев језик, како А. Милановић показује, карактерише изразита фреквентност свих типова деагентизованих реченица, као и реченица са допунским предикативом уз прелазне и непрелазне глаголе у форми инструментала или акузатива са приједлозима *за* или *као*.

Иако се и раније у појединим својим радовима Александар Милановић бавио одређеним питањима ортографије и језика Јована Суботића, овом приликом проучавање је проширено и на систематичан начин употпуњено свим језичким нивоима.

Јован Суботић је један од писаца који су стварали у вријеме укрштања предвуковских књижевнојезичких традиција и Вукових реформаторских подухвата, дакле у вријеме када се утирао пут нормирања српског књижевног језика. Суботићев језик је „заснован на шумадијско-војвођанском дијалекту и сремском говору, али истовремено и на књижевнојезичкој традицији” (399). Управо због тога, ни Суботићев значај на путу нормирања српског књижевног језика, не треба потиснути у тмину заборава, а књига посвећена њему одгони је. Монографија *Језик Јована Суботића* аутора Александра Милановића намијењена је србистима односно свима чије интересовање иде у правцу спознавања токова развоја српског књижевног језика.